

Rahapelaamisen yhteiskunnalliset haittakustannukset

Asiantuntijoiden näkemyksiä kustannusten laskemisesta

MAGDALEENA SELKEE & TOMI LINTONEN

Johdanto

Täysi-ikäinen suomalainen kuluttaa rahapeleihin keskimäärin noin 400 euroa vuodessa. Kansainvälisesti vertailtuna suomalaisten rahapeleihin häviämä summa on maailman neljänneksi suurin. (Economist 2017.) Vuonna 2019 suomalaiset hävisivät Veikkauksen peleihin 1,69 miljardia euroa (Veikkaus 2020). Suomessa Veikkaus Oy:llä on yksinoikeus rahapelien toimeenpanemiseen, mutta tämän lisäksi suomalaiset pelaavat myös ulkomaisien peliyhtiöiden pelejä pääosin internetissä (Salonen ym. 2020). Veikkaus Oy:n monopoliasema on herättänyt viime vuosia keskustelua, ja yhtiö on saanut kritiikkiä esimerkiksi epäasiallisesta mainonnasta sekä rahapeliautomaattien tiheimmästä sijoittamisesta sosioekonomisesti haavoittuvaisemmille alueille (Yle 2019; Selin ym. 2018).

Rahapelaamiseen liittyvien positiivisten vaikutusten, kuten viihtymisen ja ajanvieton, lisäksi pelaaminen aiheuttaa monia haittoja. Pelaamisen vaikutusten tiedetään ulottuvan pelaavaa yksilöä laajemmalle ja näkyvän useilla eri tasoilla. Rahapelaamisen moninaisia vaikutuksia on tarkasteltu esimerkiksi Tiina Latvalan ja kumppaneiden (2019) kehittämässä rahapelaamisen kansanterveysmallissa, jossa pelaamista tarkastellaan yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla. Mallissa rahapelaamisen vaikutuksia tarkastellaan sekä kustannusten että hyötyjen näkökulmasta, ja vaikutukset on jaettu kolmeen kategoriaan: taloudellisiin vaikutuksiin, työhön liittyviin vaikutuksiin sekä terveyteen ja hyvinvointiin liittyviin vaikutuksiin. Rahapelaamisesta yksilölle aiheutuvia

haittoja ovat esimerkiksi pelaamisen aikaansaamat taloudelliset ongelmat, ongelmat pelaajan työpäikällä sekä terveydelliset haitat, kuten erilaiset fyysiset ja psyykkiset ongelmat. Yksilöä laajemmalle ulottuvat ongelmat ilmenevät esimerkiksi perheen taloudellisen tilanteen heikkenemisenä, työhön liittyvinä ongelmina sekä lähipiirin sosiaalisina ongelmina. Yhteiskunnallisella tasolla rahapelaamisen aiheuttamat haitat ja kustannukset näkyvät esimerkiksi tuottavuusmenetyksinä, rikollisuutena, lisääntyneenä palveluiden käyttönä sekä erilaisina sosiokulttuurisina haittoina. (Latvala ym. 2019.)

Kiinnostus rahapelaamisen yhteiskunnallisten haittojen rahallisia kustannuksia kohtaan on suuri. Kustannuksia on aiemmin selvitetty esimerkiksi Ruotsissa, Australiassa, Isossa-Britanniassa, Uudessa-Seelannissa ja Kanadassa tehdyissä tutkimuksissa. Näissä selvityksissä käytetyt menetelmät sekä tulokset ovat vaihdelleet suuresti. Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa tehdyissä laskelmissa rahapelaamisen yhteiskunnallisia kustannuksia selvitettiin vain ongelmapelaamisen näkökulmasta, eikä muita pelaajia sisällytetty laskelmiin. Ruotsissa vuonna 2020 julkaistussa laskelmassa peliongelman arvioitiin maksavan yhteiskunnalle 14,4 miljoonaa kruunua (1,4 milj. euroa) vuodessa (Hofmarcher ym. 2020). Isossa-Britanniassa vuonna 2016 julkaistussa vastaavassa selvityksessä päädyttiin arvioon, jonka mukaan ongelmapelaamisen yhteiskunnalliset kustannukset ovat vuosittain 260 miljoonan ja 1,16 miljardin punnan (288 milj. – 1,28 mrd. euron) välillä (Thorley ym. 2016).

Kanadassa arvioitiin vuonna 2011 rahapelaamisen laillistamisen sosioekonomisia vaikutuksia Albertan provinssissa (Williams ym. 2011). Vaikutusten tutkimiseen käytettiin useita eri menetelmiä, joiden avulla vertailtiin pelaamisen aikaansaamia tuloja ja hyötyjä sen aiheuttamiin menetyksiin. Tutkimuksessa rahapelaamisen aiheuttamia taloudellisia vaikutuksia ja niiden suuruutta arvioitiin ”Follow the money” -lähestymistavalla, jonka avulla selvitettiin, kuinka paljon rahaa pelaamiseen oli provinssissa sidoksissa. Tutkimuksessa ei yritetty arvioida rahallisesti sosiaalisia vaikutuksia, vaan arviointiin käytettiin erilaisia saatavilla olevia sosiaalisia indeksejä, tunnettujen vaikutusten suoraa tutkimusta sekä väestötutkimuksia ja haastatteluja. Arvion mukaan rahapelaamisen laillistaminen toi Albertaan vähäisiä taloudellisia hyötyjä, jotka kuitenkin kompensoituivat pelaamisen aiheuttamalla taloudellisilla menetyksillä. Myös sosiaalisesta näkökulmasta katsottuna laillistamisen aikaansaamat hyödyt jäivät pelaamisen aiheuttamien vakavien sosiaalisten haittojen varjoon. (Williams ym. 2011.)

Myöskään Uudessa-Seelannissa vuonna 2017 tehdyssä selvityksessä rahapelaamisen yhteiskunnallisista kustannuksista ei tehty rahallista arviota. Haitan arvioimiseksi käytettiin Health Related Quality of Life (HRQL) -menetelmää, jonka avulla arvioitiin haittojen aiheuttama kokonaistaakka. Raportissa rahapelaamisen haittoja tarkasteltiin ongelmapelaamista laajemmin ja vaikutuksia arvioitiin myös matalan riskin ja riskitason pelaajien osalta. Tuloksena todettiin, että vuoden 2012 aikana arviolta 161 928 laatupainotettua elinvuotta menetettiin rahapelaamiseen liittyvien haittojen vuoksi ja väestötasolla suurin osa haittataakasta syntyi muiden kuin ongelmapelaajien kokemista haitoista. (Browne ym. 2017a.) Australiasa Victorian osavaltiossa vuonna 2017 julkaistussa raportissa rahapelaamisen arvioitiin aiheuttavan osavaltiolle vuosittain noin 7 miljardin dollariin (4 mrd. euron) kustannukset. Arvio sisälsi ongelmapelaajien lisäksi myös matalan riskin ja riskitason pelaajat sekä käsitteli laajasti pelaajan lähipiirille ja yhteiskunnalle aiheutuvia haittoja. (Browne ym. 2017b.)

Victorian osavaltiossa toteutetussa tutkimuksessa rahapelaamisen yhteiskunnallisten kustannusten arvioitiin syntyvän kuudesta haittakategoriasta. Kustannuksia arvioitiin talous, henkinen kärsimys, suhteet ja perhe, rikollisuus ja oikeusjärjestelmä, tuottavuusmenetykset ja työvaikutukset sekä

hallinnon kulut -kategorioissa. Taloudelliset menetykset -kategoriassa arvioitiin liiallisesta rahapelaamisesta yksilölle ja lähipiirille koituvia suuria rahallisia menetyksiä. Rahapelaamiseen liittyvää henkistä kärsimystä sekä sen kustannuksia arvioitiin erikseen kahdessa kategoriassa ensin yksilön näkökulmasta, sekä tämän jälkeen pelaajan perheen ja sosiaalisten verkostojen näkökulmasta. Muita kustannuksia aiheuttavia haittakategorioita olivat rikollisuus ja Victorian oikeusjärjestelmä, tuottavuusmenetykset ja työlle koituvat vaikutukset sekä rahapelaamisesta Victorian hallinnolle syntyvät kustannukset. (Browne ym. 2017b.)

Tässä artikkelissa esittelemme rahapelaamisen parissa työskentelevien suomalaisten asiantuntijoiden käsityksiä siitä, mitkä ovat heidän mielestään rahapelaamiseen liittyviä merkittävimpiä haittoja, jotka aiheuttavat yhteiskunnallisia kustannuksia. Lisäksi tarkoituksemme on selvittää, mistä haitoista asiantuntijoiden mielestä voisi olla mahdollista tehdä euromää räisiä haittalaskelmia Suomessa, mistä tietoa laskelmien pohjaksi voidaan saada sekä mitkä rahapelaamiseen liittyvät haitat ovat sellaisia, joista laskemia ei voida tehdä.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimus toteutettiin asiantuntijahaastatteluina kesäkuussa 2020. Sosiaali- ja terveystieteiden haastatteli keväällä 2019 rahapelitoiminnan sidosryhmiä Arpajaislain 52 § mukaisen toiminnan strategian pohjaksi, ja näistä sidosryhmistä muodostettua asiantuntijalistaa käytettiin myös tämän tutkimuksen haastateltavia valittaessa. Listaa täydennettiin muutamilla uusilla haastateltavilla. Keskeisiä mukana olleita toimijoita olivat THL, STM, sosiaali- ja terveysalan järjestöt, pelihaittoja ehkäisevät järjestöt, Veikkaus, valtionhallinto sekä yliopistot. Tämän lisäksi haastateltiin myös kahta kokemusasiantuntijaa ryhmähaastattelussa.

Tutkimuksen aineisto koostui 24 asiantuntijahaastattelusta, joista 21 oli yksilöhaastatteluja. Kolme oli ryhmähaastatteluja, joissa kahdessa oli kaksi henkilöä ja yhdessä kolme henkilöä. Haastateltavia lähestyttiin sähköpostitse kutsukirjeellä, jossa heitä pyydettiin osallistumaan haastatteluun ja kerrottiin tutkimuksen tarkoituksesta. Kutsukirjeen liitteenä oli Latvalan ym. (2019) kehittämä malli rahapelaamisen kansanterveydellisistä vaikutuksista, johon haastateltavia kehoitettiin halutesaan tutustumaan ennen haastattelua.

Haastattelurunko koostui seuraavista kuudesta pääkysymyksestä sekä muutamasta näitä täydentävästä alakysymyksestä:

- 1) Mitkä ovat mielestäsi tärkeimpiä rahapelaamisesta aiheutuvia yhteiskunnallisia haittoja?
- 2) Mitkä ovat sinun käsityksesi mukaan kolme merkittävintä rahapelaamiseen liittyvää haittaa, jotka aiheuttavat yhteiskunnalle kustannuksia?
- 3) Mistä haitoista on mielestäsi mahdollista tehdä euromääräisiä haittalaskelmia ja mistä tällaista tietoa olisi mahdollista saada?
- 4) Mitkä ovat mielestäsi sellaisia rahapelaamisesta yhteiskunnalle aiheutuvia haittoja, joiden kustannuksia ei voida laskea euroissa?
- 5) Miten tiedonkeruuta pelihaitoista tulisi kehittää, jotta tulevaisuudessa voitaisiin tehdä parempia laskelmia?
- 6) Onko vielä jotakin muuta, mitä haluaisit sanoa rahapelaamisesta aiheutuvista yhteiskunnallisista haitoista?

Kaikki haastattelut päätettiin tehdä etähaastatteluina vallitsevan Covid-19-pandemian vuoksi. Haastattelut toteutettiin yhtä lukuun ottamatta Microsoft Teams -sovelluksella. Yksi tehtiin puhelinhaastatteluna teknisten vaikeuksien vuoksi. Haastateltavilta pyydettiin lupa kokouksen tallentamiseen. Haastattelun aikana haastateltavia pyydettiin ottamaan Latvalan ym. (2019) kehittämä malli esiin tai – jos se ei ollut mahdollista – haastattelija jakoi mallin Teams-sovelluksen ruudun jako -toiminnolla. Haastatteluiden kesto vaihteli noin 15 minuutista 40 minuuttiin. Haastatteluiden tallenteet käytiin läpi ja litteroitiin. Litteroinnissa käytettiin peruslitteroinnin tasoa eli tallenteet kirjattiin sanatarkasti puhekieltä käyttäen ilman täytesanoja.

Tutkimuksen aineiston analysointitavaksi valittiin aineistolähtöinen sisällönanalyysi ja analyysiprosessi aloitettiin koko aineiston lukemisella yleiskuvan saamiseksi. Tämän jälkeen aineisto käytiin uudelleen läpi ja aineisto jaoteltiin eri väreihin sisällöltään samanlaisiin luokkiin. Jokaisen haastateltavan haastattelu värikoodattiin, minkä jälkeen jokainen haastattelukysymys analysoitiin erikseen. Värikoodien avulla aineistosta voitiin erottaa kaikki samaan kysymykseen liittyvä sisältö. Vastausten analysointi jatkui tämän jälkeen kunkin osa-aineiston uudelleen luokittelulla

ja analyysiyksiköiden sijoittelulla omiin luokkiinsa. Seuraavaksi analyysiyksiköiden sisältöä tiivistettiin, kvantifioitiin ja aineistosta poimittiin lainauksia raportointia varten. Tulosten raportointiin yhteydessä tuloksista muodostettiin taulukko, joka kiteytti useimmin mainittujen haittojen luokkien ydinsanommat. (Taulukko 1.)

Tulokset

Asiantuntijoiden vastausten mukaan sosiaali- ja terveyspalveluiden kuormittuminen on merkittävin rahapelaamiseen liittyvä haitta, joka aiheuttaa yhteiskunnalle kustannuksia. Palveluiden kuormittumisen vastasi tärkeimmäksi kustannuksia aiheuttavaksi haitaksi kaksikymmentäyksi asiantuntijaa ja vain kolme ei maininnut sosiaali- ja terveyspalveluita vastauksissaan. Asiantuntijoiden mukaan palveluiden kuormittumista aiheuttaa rahapeliongelman hoitamisen lisäksi myös pelaajien ja heidän läheistensä muu lisääntynyt palveluiden tarve, joka syntyy esimerkiksi pelaamiseen liittyvästä yksilötason pahoinvoinnista ja mielenterveysongelmista sekä sosiaalipalveluiden, kuten lastensuojelun, lisääntyneestä tarpeesta.

Haastateltu kuvailee asiaa seuraavasti:

Myös terveydellisistä vaikutuksista syntyy kustannuksia. Pelaaminen ja rahapeliriippuvuus, sekä niihin liittyvä stressi aiheuttavat mielenterveydellisten ongelmien lisäksi myös paljon somaattista sairastavuutta. Turhat tutkimukset erikoissairaanhoidossa ovat todella kalliita ja aiheuttavat yhteiskunnalle suuria kuluja. Kun apua haetaan muuhun kuin siihen todelliseen vaivaan, palvelut kuormittuvat merkittävästi. Kuluja tulee sekä kunnille että yhteiskunnalle. (...) Sanoisin kolmantena terveyspuolen lisäksi myös sosiaalipuolen, joka jää tässä keskustelussa usein unholaan. Tämä näkyy myös kenttätöissä, jossa lastensuojelussa rahapeliriippuvuutta ei vielä tunnusteta samalle tasolle kuin esimerkiksi päihderiippuvuutta. Lastensuojelu on luultavasti kalleinta sosiaalipuolen työtä, jota Suomessa tehdään, ja rahapelaaminen näkyy myös siellä. Tämä on yhteiskunnalle hyvin merkittävä menoaera.

(Asiantuntija 15)

Kahdeksan asiantuntijaa 24:stä oli sitä mieltä, että terveydenhuollon kustannuksia on mahdollista selvittää. Muutaman asiantuntijan mielestä terveydenhuollon kustannusten laskeminen oli kuitenkin vielä tällä hetkellä teoriassa mahdollista, mutta käytännössä ei. Asiantuntijoiden mukaan tällä hetkellä on selvitettävissä vain sellaisten henkilöiden hoidon kustannukset, joiden hoito perustuu rahapelidiagnosiin.

Haastateltu kuvailee asiaa näin:

Terveydenhuollossa diagnosoidaan rahapelaamisdiagnooseja, joten sieltä on mahdollista nähdä, kuinka paljon henkilö on käyttänyt palveluita ja tiedämme paljon palvelut maksavat.

(Asiantuntija 1)

Erään asiantuntijan mukaan rahapelaamiseen liittyviä diagnooseja tehdään kuitenkin terveydenhuollossa vielä tällä hetkellä hyvin vähän. Myös sosiaalipuolen palveluiden, kuten työttömyyskorvausten ja muiden sosiaalivastustusten lisääntyneen käytön, selvittämistä ja laskemista pidettiin nykyisellään vaikeana ja vain yksi asiantuntija mainitsi niiden selvittämisen mahdollisuuden. Rahapeli-ongelmiin erikoistuneiden palveluiden, kuten Peluurin ja Peliklinikan, kustannusten selvittämisen mainitsi vastauksissaan kahdeksan asiantuntijaa.

Tiedetään niihin hakeutuvien määrät ja tiedetään suurin piirtein, paljonko resursseja menee. Tiedetään kuinka monta henkilöä auttaa ja kuinka kauan esim. Peli poikki -ohjelma kestää.

(Asiantuntija 2)

Toinen rahapelaamiseen liittyvä merkittävä yhteiskunnalle kustannuksia aiheuttava haitta on riippuvuusikäyttyymisen aiheuttamat tuottavuusmenetykset. Tämän haitan vastasi kolmen tärkeimmän haitan joukkoon 15 asiantuntijaa 24:stä. Menetyksiä ja kustannuksia syntyy yhteiskunnalle asiantuntijoiden mukaan esimerkiksi pelaajien heikentyneestä työtehosta, poissaoloista, työkyvyttömyydestä, menetetyistä verotuloista sekä työnantajille koituvista haitoista, kuten sairauspoissaolomaksuista, kavalluksista ja uusien työntekijöiden rekrytoinnista koituvista kuluista.

Tuottavuusmenetykset aiheuttavat kustannuksia, sillä kaikkeen riippuvuusikäyttyymisiin liittyy työntehon menetystä, poissaoloja ja työkyvyttömyyttä. Ihmisistä tulee kyvyttömiä ansaitsemaan oman toimeentuloansa ja tämä aiheuttaa yhteiskunnalle kustannuksia.

(Asiantuntija 1)

Neljä asiantuntijaa oli sitä mieltä, että ainakin osa rahapelaamisesta aiheutuvista tuottavuusmenetyksistä voidaan laskea, ja kuusi asiantuntijaa mainitsi, että se voisi olla mahdollista, mutta ei osannut tämän tarkemmin sanoa, kuinka ja mistä tällaista tietoa voisi löytyä. Tuottavuusmenetyksen selvittämiseksi ehdotettiin esimerkiksi työkyvyttömyyspäätösten taustojen selvittämistä, henkilöiden palkkatulojen selvittämistä ennen ja jäl-

keen rahapelidiagnoosin sekä tietojen keräämistä työmarkkinapuolen tutkimuslaitoksilta. Lisäksi mainittiin, että jos työnantajalla on tiedossa sairauspoissaolon syy, voidaan arvioida pelaamisesta johtuvat menetykset – mutta tätä tietoa ei usein ole saatavilla.

Asiantuntijoiden mukaan myös velkaongelmat ovat merkittävä rahapelaamisesta yhteiskunnalle kustannuksia aiheutuva haitta. Yksitoista asiantuntijaa nimesi velkaantumisen, oman taloudellisen hallinnan menettämisen ja perheen taloudellisen tilanteen heikkenemisen kolmen merkittävimmän haitan joukkoon. Haastateltu kuvaili ilmiötä seuraavasti:

Se ei ole vain yksilöön liittyvä asia, vaan silloin kun ihminen velkaantuu kaikki haitat valuvat yhteiskunnalle. Puhutaan toimeentulotuesta, ulosotossa olemisesta, maksuhäiriömerkinnöistä ja luottotietojen menettämisestä, jotka ovat kaikki velkaantumisen vaikutuksia, jotka valuvat yhteiskunnalle kaikille eri sektoreille

(Asiantuntija 15).

Velkaantumisen haittakustannusten selvittämistä piti mahdollisena kuusi asiantuntijaa. Velkaantumisen selvittämisen tiedonlähteiksi asiantuntijat ehdottivat talous- ja velkaneuvontaa, Peluuria ja Takuusäätiön asiakasaineistoja.

Jollain tapaa myös velka-asioista voisi olla jotakin dataa saatavissa, mutta se ongelma on se, että ne tulevat niin isolta joukolta toimijoita ja erilaisina kulutusluotoina.

(Asiantuntija 6)

Myös talous- ja velkaneuvonnasta voisi saada tietoa niistä, jotka hakeutuvat palveluun ongelmapelaamisen vuoksi.

(Asiantuntija 8)

Kahdeksan asiantuntijaa 24:stä vastasi rahapelaamisesta läheisille koituvien haittojen olevan merkittävä yhteiskunnallisia kustannuksia aiheuttava tekijä. Asiantuntijoiden mukaan rahapelaaminen aiheuttaa sosiaalista epäjärjestyä, jonka vaikutukset heijastuvat kyseistä yksilöä laajemmalle. Pelaamisen vaikutukset voivat heijastua koko perheeseen ja näkyä pelaajan lähiympäristön pahoinvointina, huolena ja kärsimyksenä.

Varmasti myös lähiympäristön pahoinvointi ja huoli. Tämä on monimutkaisemmin mitattavissa, mutta on varmasti ihan yhtä paljon tässä mukana. Eli pitkittynyt rahapeliongelma tuskin ikinä vaivaa vain yhtä ihmistä, vaan siinä kärsii ja on vaikutuksen alaisena myös pelaajan lähiympäristö.

(Asiantuntija 16)

Kustannuksia syntyy asiantuntijoiden mukaan esimerkiksi lastensuojelusta, avioeroista, lähisuh-

deväkivallasta, itsemurhista sekä itsemurha-ajatuksista. Haastateltu kuvailee ilmiötä:

Kolmanneksi nostaisin sen kaiken kärsimyksen ja haitan, jota rahapelaamisesta aiheutuu perheille, kuten kaikki mahdolliset taloudelliset haitat, avioerot ja lastensuojelun. Se kaikki haittaa, joka aiheutuu pelaajan ympäröivälle perheelle ja yhteisölle sekä lopulta koko Suomelle. Esimerkiksi jos rahapelaaminen yhdessä muiden ongelmien kanssa johtaa lastensuojeluun, niin kustannuksista tulee todella kalliita.

(Asiantuntija 11)

Lastensuojelun vastasi erikseen merkittävimpien rahapelaamisesta aiheutuvien kustannusten joukkoon kolme asiantuntijaa. Läheisten kokemien haittojen kustannusten laskemiseksi mainittiin vain kaksi ehdotusta. Asiantuntija 9 ehdotti, että voisi olla mahdollista arvioida rahapelaamiseen liittyviä itsemurhakustannuksia käyttämällä Disability adjusted life years -menetelmää sekä avioerokustannuksia selvittämällä niihin käytettyjä asianajaja- ja oikeuskuluja.

Rahapelaamiseen liittyvä rikollisuus mainittiin kuuden asiantuntijan vastauksissa. Asiantuntijoiden mukaan rikollisuuteen liittyvät kustannukset syntyvät esimerkiksi rikosten selvittämisestä, poliisin toiminnasta, oikeudenkäyntikuluista sekä vankeus- ja yhdyskuntapalvelukuluista. Rahapelirikollisuudesta aiheutuvien kulujen laskemista piti mahdollisena kolmetoista asiantuntijaa 24:stä. Vastauksissa ehdotettiin esimerkiksi uhreille koituvien kustannusten sekä rikosten selvittämiseen kuluneiden kustannusten laskemista. Asiantuntijoiden mukaan rekistereistä voidaan saada tietoa ainakin niistä rikoksista, joiden syyksi on kirjattu rahapelaaminen, ja myös muuta tietoa voi olla saatavilla poliisilta, oikeuslaitokselta sekä rikosseuraamuksesta.

Rikollisuuteen liittyvien kulujen laskemista voi kuitenkin haitata kirjaamisen vähyyks:

Esimerkiksi rikoksista voisi saada tietoa poliisilta, mutta kuten monessa muussakin pelaamiseen liittyvässä haitassa, ongelmana on kirjaamisen vähyyks. Miten talousrikoksista voidaan erotella, mikä osa liittyy rahapelaamiseen ja mikä ei?

(Asiantuntija 20)

Kolme asiantuntijaa 24:stä vastasi rahapelaamisen merkittävimäksi yhteiskunnallisia kuluja aiheuttavaksi haitaksi rahapelaamisen substituoivaikutukset: pelaamiseen kulutettu raha on aina pois jostakin muusta kuluttamisesta ja on siitä syystä huono tapa kerätä yhteiskunnallisia varoja.

Ensimmäiseksi sanoisin sen, että rahapelaaminen vie kulutusta jostakin muusta eli rahapelaaminen on hyvin

huono tapa kerätä yhteiskunnallisia varoja, ja se maksaa paljon enemmän kuin moni muu taloudellinen toiminta, ja se ei varsinaisesti tuota juuri mitään.

(Asiantuntija 13)

Kolme asiantuntijaa myös mainitsi, että voitaisiin selvittää, mihin rahapelaamiseen kulutetut rahat menisivät, jos niitä ei käytettäisi pelaamiseen, tai kuinka paljon joku toinen sektori hyötyisi rahojen kuluttamisesta. Asiantuntijoiden ehdotukset substituoivaikutusten laskemiseksi olivat kuitenkin melko rajallisia, ja keinoiksi esitettiin esimerkiksi taloustieteen apuna käyttämistä.

Säätelystä aiheutuvien kustannusten laskemisen mahdollisuuden mainitsi kolme asiantuntijaa ja valvonnan, kuten poliisin, ministeriön ja arpajaishallinnon toiminnan kustannukset, neljä. Tutkimukseen käytetyn rahan laskemisen mainitsi kolme asiantuntijaa ja prevention viisi asiantuntijaa.

Haastateltu arvioi, että tämän kokonaisuuden kulut ovat kuitenkin varsin pieni osuus kaikista kustannuksista:

Myös säätelystä, tutkimuksesta, valvonnasta ja ehkäisystä on helppo tehdä laskelmia, sillä niihin kulutetut rahat tiedetään ainakin suurin piirtein. Nämä ovat olettavasti kuitenkin suhteellisen pieni osa haittakustannuksista.

(Asiantuntija 5)

Myös syrjäytyminen ja sosiaalinen eristäytyneisyys mainittiin kolmen asiantuntijan vastauksissa merkittävimäksi rahapelaamiseen liittyväksi haitaksi, joka aiheuttaa yhteiskunnalle kustannuksia. Keinoja syrjäytymisen euromääräisten kustannusten laskemiseen ei kuitenkaan noussut esiin yhdenkään asiantuntijan vastauksissa. Muita esiin nousseita keinoja kustannusten laskemiseen oli eri toimijoille ohjattujen tuottojen määrän laskeminen sen selvittämiseksi, kuinka riippuvaisia nämä toimijat ovat rahapelituotoista, sekä muiden maiden vastaavien mallien tai esimerkiksi alkoholin haitoista kehitettyjen mallien apuna käyttäminen.

Rahapelaamisesta aiheutuvia kustannuksia, jotka eivät ole laskettavissa

Asiantuntijoiden käsityksiä kysyttiin myös sellaisista rahapelaamiseen liittyvistä haitoista, joiden kustannukset eivät ole heidän mielestään rahallisesti laskettavissa. Seitsemäntoista asiantuntijan vastauksissa nousi esiin sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannusten määrittämisen vaikeus. Asiantuntijoiden mukaan sosiaali- ja terveyspalveluissa

hankaluuksia tuottaa se, että niitä käytävillä ihmisillä on usein hyvin monenlaisia ongelmia, jolloin rahapelaamisen aikaansaamaa osuutta ongelmiin on hyvin hankala mitata ja erotella.

Rahapelejä on mielestäni vaikea tarkastella yksittäisinä muuttujina. Usein vasta vaikeat rahapeliongelmat näkyvät esimerkiksi työelämän ulkopuolelle joutumisena ja muuna pitkittyneenä henkisenä ja taloudellisena pahoinvointina. Minun on vaikea nähdä, että nämä ovat sidoksissa vain peleihin. Ne ovat usein hyvin monimutkaisia vyyhtejä.

(Asiantuntija 16)

Vastauksissa nousi esiin myös sosiaalisten haittojen rahallisen mittaamisen hankaluus. Neljätoista asiantuntijaa toi esiin sen, kuinka sosiaalisten haittojen, kuten perheiden hajoamisen, ihmissuhteiden rikkoutumisen, luottamuksen menetyksen,

väkivallan, lasten huonon kohtelun, pelaajan eristäytymisen tai syrjäytymisen, sekä itsemurhien ja muiden kuolemien, kustannuksille on vaikea asettaa euromääräistä hintalappua. Myös rahapelaamisen aiheuttaman stressin muuttamisen kustannusmuotoon mainittiin olevan haasteellista. Viisi asiantuntijaa mainitsi myös, että sosiokulttuuristen haittojen mittaaminen on hankalaa. Rahapelaamisesta aiheutuvina sosiokulttuurisina haittoina asiantuntijat mainitsivat esimerkiksi vapaa-ajan kulumisen rahapelaamiseen, rahapeliongelman vähättelyn sekä pelaamisen kautta aiheutuneen yksilön eristäytymisen.

Kulttuuriin ja arvoihin liittyviä kysymyksiä on vaikea laskea.

(Asiantuntijan 22)

Taulukko 1. Yhteiskunnallisia kustannuksia aiheuttavat haitat siinä järjestyksessä, kuinka usein haitta mainittiin asiantuntijoiden vastauksissa, sekä asiantuntijoiden käsityksiä näiden haittojen euromääräisten kustannusten laskemisesta

Tärkeimmät haitat, jotka aiheuttavat kustannuksia yhteiskunnalle	Voidaanko haitoista tehdä euromääräisiä haittalaskelmia, ja mistä tällaista tietoa voisi saada
Sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluiden kuormittuminen rahapelaamisen vuoksi	<ul style="list-style-type: none"> • Peliongelmiin erikoistuneiden palveluiden kustannukset voidaan nykyisin selvittää. Muiden palveluiden osalta kustannusten laskeminen on monimutkaista. • Palveluja käytävillä ihmisillä on moninaisia ongelmia, jolloin rahapelaamisen osuutta on hankala mitata.
Rahapelaamisen aiheuttamat tuottavuusmenetykset	<ul style="list-style-type: none"> • Ajatellaan olevan osin laskettavissa, mutta asiantuntijat eivät esittäneet juurikaan keinoja. • Ehdotetut keinot olivat rajallisia ja epämääräisiä.
Velkaantuminen ja perheen taloudellisen tilanteen heikkeneminen	<ul style="list-style-type: none"> • Osa asiantuntijoista piti selvittämistä mahdollisena. • Tietoa voisi olla saatavissa esimerkiksi talous- ja velkaneuvonnasta, Peluurilta sekä Takuusäätiön asiakasaineistoista.
Pelaajan läheisille aiheutuvat haitat	<ul style="list-style-type: none"> • Laskeminen on asiantuntijoiden mukaan vaikeaa tai mahdotonta. • Sosiaalisille haitoille, kuten itsemurhille, avioeroille ja läheisten pahoinvoinnille, on vaikea asettaa euromääräistä hintalappua.
Rikollisuus	<ul style="list-style-type: none"> • Kustannukset mahdollista selvittää esimerkiksi rikoksien selvittämiseen ja uhreille aiheutuneiden haittojen osalta. • Tietoa saatavissa mahdollisesti poliisilta, oikeuslaitoksilta sekä rikosseuraamuksista.
Pelaamisen substituutiovaikutukset	<ul style="list-style-type: none"> • Kustannusten laskeminen on hankalaa. • Voisi olla mahdollista taloustieteen keinoin.
Syrjäytyminen ja sosiaalinen eristäytyneisyys	<ul style="list-style-type: none"> • Rahallisten kustannusten mittaaminen on vaikeaa. • Rahapelaamisen osuutta on vaikea erotella, ja se tuskin on koskaan syrjäytymisen ainoa syy.
Rahapelaamisen säätely ja valvonta	<ul style="list-style-type: none"> • Säätelyn, valvonnan, tutkimuksen ja prevention kustannuksia on mahdollista selvittää. • Kustannukset ovat melko hyvin tiedossa ja laskettavissa.

Muutaman asiantuntijan vastauksissa nousi esiin rahapelaamisen aiheuttama eriarvoisuuskustannus ja sen määrittämisen hankaluus.

Esimerkiksi rahapelaamisen aiheuttama eriarvoisuuskustannus on äärimmäisen problemaattinen ja moniulotteinen.

(Asiantuntija 4)

Epätasa-arvo on varmasti vaikein laskea euromääräisesti.

(Asiantuntija 9)

Muita mainintoja saaneita haittoja olivat opintojen keskeyttämisen, yhteisöjen tuleminen riippuvaisiksi rahapelituotoista sekä yhteiskunnallisen leiman tai stigman aiheuttamien kustannusten määrittäminen euromääräisesti.

Kuuden asiantuntijan vastauksista nousi esiin se, että heidän mielestään ylipäättänsä kaikkien rahapelaamiseen liittyvien haittojen kustannusten mittaaminen on hyvin hankala ja vaikea kokonaisuus. Haastateltu kuvaili laskelmien tekemistä näin:

On mahdollista tehdä, mutta äärimmäisen vaikeaa ja epävarmuus tulee ottaa aina huomioon. Se on tehtävä kunnolla, ja välillä näitä lukuja heitellään liian kepeästi. Ajatus siitä, että rahapelihaittoja pitäisi mitata rahassa, on tärkeä. Koska valtion resurssit ovat niukat ja joudutaan tekemään joka tapauksessa valintoja, on hyvä tuoda asioiden mittaluokat esiin.

(Asiantuntija 4)

Pohdinta

Rahapelaamisen kolme merkittävintä yhteiskunnalle kustannuksia aiheuttavaa haittaa ovat asiantuntijoiden mukaan sosiaali- ja terveystalouden kuormittuminen, tuottavuusmenetykset sekä velkaantuminen ja perheen taloudellisen tilanteen heikkeneminen. Näiden haittojen rahalliset kustannukset ovat asiantuntijoiden mukaan ainakin osittain laskettavissa, mutta asiantuntijat eivät vastauksissaan juurikaan pystyneet tuomaan esiin helposti toteutettavia keinoja laskelmien tekemiseksi. Nykyisellään kustannuksia voidaan laskea vain peliongelmiin erikoistuneiden palveluiden toiminnasta. Osa asiantuntijoista piti mahdollisena myös rikollisuuteen, säätelyyn, valvontaan, tutkimukseen ja preventioon käytettyjen kustannusten selvittämistä. Näiden kustannusten arveltiin kuitenkin olevan suhteellisen pieni osuus kaikista kustannuksista.

Rahapelaamisen yhteiskunnallisia kustannuksia selvittäneissä kansainvälisissä tutkimuksissa

kustannusten laskemiseen käytetyt keinot ja lähtökohdat ovat vaihdelleet eri maiden välillä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa toteutetuissa tutkimuksissa kustannuksia selvitettiin vain ongelmapelaamisen näkökulmasta, kun taas Kanadassa, Uudessa-Seelannissa ja Australiassa rahapelaamisen haittoja käsiteltiin laajemmin ja mukaan laskettiin myös matalan riskitason ja riskitason pelaajat (Browne ym. 2017a; Browne ym. 2017b; Hofmarcher ym. 2020; Thorley ym. 2016; Williams ym. 2011).

Jos kustannuksia lähdetään selvittämään myös Suomessa, on päätettävä, halutaanko haittakustannuksia selvittää vain ongelmapelaajien näkökulmasta vai valitaanko laajempi kansanterveysnäkökulma, joka ottaa huomioon kaikille pelaajille ja heidän läheisilleen koituvat haitat. Asiantuntijat eivät vastauksissaan ottaneet juurikaan kantaa siihen, kumpi olisi parempi lähestymistapa tutkia asiaa Suomessa, mutta eräs asiantuntijoista mainitsi, että riskipelaajia ja pelaajien läheisiä on määrittäminen eniten, ja toinen asiantuntija toivoi, että kustannuksia laskettaessa jaoteltaisiin näiden eri ryhmien kustannukset.

Moni kansainvälisissä tutkimuksissa laskettu haitta oli sellainen, jota suomalaiset asiantuntijat pitivät vastauksissaan vaikeasti selvitettävänä tai asiantuntijat eivät osanneet esittää juurikaan keinoja laskelmien tekemiseksi. Esimerkiksi Australiassa ja Isossa-Britanniassa terveydenhuollon kustannuksia laskettiin myös muiden kuin rahapeliongelmiin erikoistuneiden palveluiden osalta (Browne ym. 2017b; Thorley ym. 2016). Ruotsissa ja Australiassa toteutetuissa tutkimuksissa laskettiin tuottavuusmenetyksistä, kuten poissaoloista, sairauslomista ja työttömyydestä, aiheutuvia kustannuksia (Browne ym. 2017b; Hofmarcher ym. 2020).

Suurin osa suomalaisista asiantuntijoista piti rahapelaamiseen liittyvien sosiaalisten haittojen rahallista mittaamista vaikeana tai jopa mahdottomana. Kansainvälisissä tutkimuksissa sosiaalisia haittoja, kuten avioeroja, henkistä stressiä, koettua väkivaltaa ja itsemurhia, oli kuitenkin arvioitu rahallisesti esimerkiksi Australian ja Ruotsin selvityksissä (Browne ym. 2017b; Hofmarcher ym. 2020). Uuden-Seelannin ja Kanadan raporteissa taas oltiin yhtä mieltä suomalaisten asiantuntijoiden kanssa siitä, ettei sosiaalisia haittoja voitu määrittää rahallisesti (Browne ym. 2017a; Williams ym. 2011). Suomalaiset asiantuntijat pitivät rikollisuuden, säätelyn, tutkimuksen, preven-

tion ja valvonnan kustannusten selvittämistä mahdollisena; näiden kustannuksia on selvitetty myös kansainvälisissä raporteissa. Suomalaisten asiantuntijoiden suhtautuminen häittäkustannusten laskemiseen näyttäisi olevan kansainvälisiä selvityksiä kriittisempi. Suomalaisten asiantuntijoiden kriittinen suhtautuminen kustannusten laskemiseen voi olla perusteltua, kun otetaan huomioon, kuinka merkittävästi arviot rahapelaamisen yhteiskunnallisista kustannuksista ovat eri maiden selvityksissä ja tutkimuksissa vaihdelleet.

Tämän tutkimuksen aineisto kerättiin joukolta suomalaisia asiantuntijoita, joista pääosa oli mukana myös sosiaali- ja terveysministeriön rahapelistrategian kehittämisessä vuonna 2019. Haastatteluvina oli monipuolinen joukko rahapelaamisen asiantuntijoita useilta eri tahoilta sekä rahapelaamisesta itse aiemmin kärsineitä. Asiantuntijoiden vastauksiin on voinut vaikuttaa ennen haastattelua ja haastattelun aikana esitetty Latvalan ym. (2019) kehittämä malli. Mallin esittäminen saattoi aktivoita asiantuntijoita ajattelemaan sellaisia haittoja, jotka eivät olisi muuten tulleet heille haastattelussa mieleen. Lisäksi asiantuntijoiden mainitsemat haitat asetettiin tärkeysjärjestykseen sen perusteella, kuinka moni asiantuntija mainitsi haitan vastauksissaan. Tämä mahdollisesti aliarvioi joidenkin haittojen merkitystä, sillä haitta saattaa olla merkittävä, vaikka vain yksi asiantuntija mainitsi sen.

Tässä tutkimuksessa esitetyt havainnot tarjoavat pohjan kotimaisen häittäkustannustutkimuksen jatkamiselle. Rahapelaamiseen liittyviä rikollisuuskustannuksia selvittänyt Latvalan ym. (2020) tutkimus ilmestyi viime syksynä. Asiantuntijoiden mukaan suurimpia kustannuksia aiheuttavien haittojen, kuten palveluiden kuormittumisen ja tuottavuusmenetysten, laskeminen olisi todennäköisesti hyvin hankalaa. Muiden, mahdollisesti helpommin selvittävien haittojen, kuten sääntelyn, tutkimuksen, prevention ja valvonnan, taas arvellaan olevan suhteellisen pieni osuus kokonaiskustannuksista, jolloin on pohdittava, kuinka järkevää näiden haittojen kustannusten laskeminen on. Suomessa on päätettävä, halutaanko kustannuksia selvittää sellaisista haitoista, jotka aiheuttavat mahdollisesti vain pienen osuuden kokonaiskustannuksista mutta ovat helpommin selvittävissä, vai halutaanko kansainvälisten selvitysten tapaan laskelmia haitoista, jotka aiheuttavat suurimmat kustannukset mutta joiden selvittäminen on huomattavasti vaikeampaa ja tulokset epävarmempia. Jos kustannuksia päädytään selvittämään haitoista, jotka ovat hankalammin laskettavissa, kotimaisen tutkimuksen pohjana voitaisiin hyödyntää kansainvälistä tutkimusta. Esimerkiksi Australiassa Victorian osavaltiossa luodun mallin ja sen tietolähteiden laatua voisi ensin arvioida kriittisesti ja tämän jälkeen siirtää hyväksi havaitut keinot myös suomalaisiin laskelmiin.

KIRJALLISUUS

- Browne, Matthew & Bellringer, Maria & Greer, Nancy & Kolandai-Matchett, Komathi & Rawat, Vijay & Langham, Erika & Rockloff, Matthew & Palmer Du Preez, Katie & Abbot, Max (2017a) Measuring the Burden of Harm in New Zealand. Central Queensland University and Auckland University of Technology. Wellington: Ministry of Health.
- Browne, Matthew & Greer, Nancy & Armstrong, Tess & Doran, Chris & Kinchin, Irina & Langham, Erika & Rockloff, Matthew (2017b) The social cost of gambling to Victoria, Victorian Responsible Gambling Foundation, Melbourne.
- Economist (2017) The world's biggest gamblers. Graphic detail. <https://www.economist.com/graphic-detail/2017/02/09/the-worlds-biggest-gamblers> (luettu 21.8.2020).
- Hofmarcher, Thomas & Gustafsson, Anna & Persson, Ulf (2020) Samhällets kostnader för spelproblem i Sverige. IHE Rapport 2020:1, IHE: Lund.
- Latvala, Tiina & Lintonen, Tomi & Konu, Anne (2019) Public health effects of gambling – debate on conceptual model. BMC Public Health 19, 1077.
- Latvala, Tiina & Konu, Anne & Lintonen, Tomi (2020) Rahapelaaminen kansanterveydellisenä huolenaiheena – rahapelirikollisuuden arvioidut kustannukset yhteiskunnalle. Yhteiskuntapolitiikka 85 (2020): 5–6, 507–518.
- Salonen, Anne & Hagfors, Heli & Lind, Kalle & Kontto, Jukka (2020) Rahapelaaminen ja peliongelmat – Suomalaisten rahapelaaminen 2019. Tilastoraportti 8/2020. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.
- Selin, Jani & Raisamo, Susanna & Heiskanen, Maria & Toikka, Arho (2018) Onko hajasijoitettujen rahapelialuomaattien suhteellinen määrä suurempi sosioekonomisesti haavoittuvilla asuinalueilla? Yhteiskuntapolitiikka 83 (3), 294–302.

Thorley, Craig & Stirling, Alfe & Huynh, Edison (2016) Cards on the table. The cost to government associated with people who are problem gamblers in Britain. IPPR.

Veikkaus Oy (2020) Vuosi- ja vastuullisuus raportti 2019. Vuosikertomusarkisto. www.veikkaus.fi

Williams, Robert & Belanger, Yale & Arthur, Jennifer (2011) Gambling in Alberta: History, Current

Status and Socioeconomic Impacts. Final report to the Alberta Gaming Research Institute. Edmonton, Alberta.

Yle (2019) Uutiset: Veikkaus laittaa osan mainonnastaan tauolle — Toimitusjohtaja: ”Olemme tehneet virheitä”. Hanna Hanhinen 6.8.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10910253> (luettu 24.8.2020).

TIIVISTELMÄ

Magdaleena Selkee & Tomi Lintonen: Rahapelaamisen yhteiskunnalliset haittakustannukset. Asiantuntijoiden näkemyksiä kustannusten laskemisesta

Rahapelaamisen tiedetään aiheuttavan monia haittoja, jotka ulottuvat myös pelaavaa yksilöä laajemmalle. Pelaamisen negatiiviset vaikutukset voivat olla taloudellisia, työhön liittyviä tai sosiaalisia haittoja. Tässä artikkelissa tarkasteltiin asiantuntijoiden käsityksiä siitä, mitkä rahapelaamiseen liittyvät haitat aiheuttavat suurimmat yhteiskunnalliset kustannukset sekä mistä haittoista asiantuntijoiden mielestä voisi olla mahdollista tehdä euromääräisiä haittalaskelmia.

Tutkimuksen aineisto kerättiin haastattelemalla kesäkuussa 2020 kahtakymmentäneljää suomalaista rahapelaamisen asiantuntijaa. Haastattelut tehtiin Microsoft Teams -sovelluksen välityksellä ja haastattelun jälkeen tallenteet litteroitiin. Kerätty aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Asiantuntijoiden mielestä kolme merkittävintä rahapelaamiseen liittyvää haittaa, jotka aiheuttavat yhteiskunnalle kustannuksia, ovat sosiaali- ja terveyspalveluiden kuormittuminen, tuottavuusmenetykset sekä velkaantuminen ja perheen taloudellisen tilanteen heikkeneminen. Näiden haittojen rahalliset kustannukset ovat asiantuntijoiden mukaan ainakin osittain laskettavissa, mutta asiantuntijat eivät vastauksissaan juurikaan pystyneet tuomaan esiin helposti toteutettavia keinoja las-

kelmien tekemiseksi. Nykyisellään suurimpia kustannuksia aiheuttavien haittojen joukosta vain peliongelmiin erikoistuneiden palveluiden toiminnasta syntyneet kustannukset voidaan laskea. Osa asiantuntijoista piti mahdollisena myös rikollisuuteen, säätelyyn, valvontaan, tutkimukseen sekä preventioon käytettyjen kustannusten selvittämistä, mutta näiden kustannusten arveltiin olevan suhteellisen pieni osuus kaikista kustannuksista.

Rahapelaamisen yhteiskunnallisia kustannuksia on yritetty selvittää myös kansainvälisesti. Näissä selvityksissä käytetyt menetelmät sekä saadut tulokset ovat vaihdelleet eri maiden välillä riippuen siitä, onko pelaamista tarkasteltu ongelmapelaamisen näkökulmasta vai onko laskelmissa otettu huomioon laajemmin myös muut pelaajat. Kansainvälisiin selvityksiin vertailtuna suomalaisten asiantuntijoiden näkemykset haittalaskelmien toteuttamisesta olivat melko kriittisiä. Laskemista pidettiin vaikeana tai mahdottomana esimerkiksi sosiaalisten haittojen kohdella, mutta osassa kansainvälisistä raporteista myös näille oli laskettu rahallinen arvo. Suomessa on päätettävä, kannattaako mahdollisesti vain pienen osuuden kokonaiskustannuksista aiheuttavien haittojen kustannuksia selvittää, vai yritetäänkö laskea myös vaikeammin ja epävarmemmin selvitettävissä olevien haittojen kustannuksia kansainvälisiä selvityksiä mahdollisesti apuna käyttäen.

KIRJOITTAJAT

Selkee, Magdaleena, TtK, korkeakouluharjoittelija, Alkoholitutkimussäätiö

Lintonen, Tomi, dos., FT, tutkimusjohtaja, Alkoholitutkimussäätiö